

KRONIKK

Lund, juristene og rettssikkerheten

Rp. 2/8-96

ANDERS
BRATHOLM

I årenes løp har det vært reist kritikk mot mange arter av svikt i domstolene og hos jurister i påtalemyndighet eller politi. Det er for mye «systemlojalitet» i vår juriststand, mener professor Anders Bratholm, som ikke tror at problemene forsvinner bare domstolene får sin egen administrasjon.

Lund-kommisjonens utredning, og senest utredningen av Liland-saken, var en vekker for mange. For andre var det som ventet. Det er gjennom mange år kommet advarsler om at rettssikkerheten på flere områder ikke er som den burde være. I enkelte tilfelle har dette ført til krav om offentlig gransking, og iblant har kravet ført frem. Når så granskingen har vært gjennomført, har resultatet som regel vært sterk kritikk av de forhold som har vært gransket.

Granskingen utført av Lund-kommisjonen har resultert i kritikk av både politiets, påtalemyndighetens og forhørsrettens befatning med overvåkingssaker. Siden granskningen av Liland-saken etter mandatet ikke skulle omfatte domstolene, har de unngått kritikk. Men dette betyr ikke at det ikke er grunnlag for det.

I en kronikk i Aftenposten 1. juli i år, «Domstolene, demokratiet og rettsstaten», tar professor Eivind Smith opp Lund-kommisjonens kritikk, og retter søkelyset mot den betydning det har for rettssikkerheten at administrasjonen av domstolene – og utnevning av dommere og forfremmelse av dem – ligger under Justisdepartementet.

„ Kan vi oppnå de uavhengige dommere vi ønsker, bare ved en ny administrasjonsordning? „

Et hovedproblem er de synlige eller usynlige bånd som kan oppstå mellom dette departement og dommerne. Smith trekker den konklusjonen – som andre har gjort før ham – at domstolene så vidt mulig bør ha en egen administrasjon. Forslag om dette vil trolig bli fremsatt av det offentlige utvalg som nå utreder saken.

Det er likevel et spørsmål om vi kan oppnå de uavhengige og selvstendige dommere vi ønsker, bare ved en ny

„ Hovedansvaret for glattcelle-bruken falt på Justisdepartementet, men heller ikke forhørsrettsdommere kan fritas for ansvar „

administrasjonsordning. Jeg frykter for at problemet stikker dypere, og bygger først og fremst på egne erfaringer om hvordan dommere har sviktet, sikkert uten at de har vært seg dette bevisst. Jeg har vanskelig for å se at dette ville ha vært unngått bare med en annen domstolsadministrasjon.

For å belyse spørsmålet skal jeg gjøre rede for noen av de sakene jeg har hatt nær befatning med i årenes løp, og hvor den rettssikkerhetsgaranti som ligger i dommerbehandling, åpenbart ikke har virket, eller hvor politijurister eller jurister i påtalemyndigheten har stått for en uheldig praksis.

Den første saken går så langt tilbake som til 1950-årene. Det begynte med at jeg ble dommerfullmektig og fant grunn til å påhøre fengslingsforhandlingene i Oslo forhørsrett for å lære hvordan man behandler slike saker. I stedet ble det en forstemmende opplevelse.

Mange av dommerne sviktet sin oppgave som voktere av rettssikkerheten, og jeg besluttet å skrive en fagartikkel om mine erfaringer. Resultatet ble doktoravhandlingen «Pågrepelse og varetektsfengsel» (1957).

Det heter i en av konklusjonene: «Det pågripes og fengsles i en betydelig utstrekning uten at lovens fengslingsgrunner foreligger, eller iallfall uten at de foreligger med den styrke loven synes å kreve» (s. 314). Mens de fleste dommere syntes å godta kritikken, kom det sterkt negative reaksjoner fra politijurister, fordi kritikken innebar at mange av dem hadde begjært fengsling uten at lovens vilkår var oppfylt. Da straffeprosessloven skulle revideres, ble mine forslag til lovendringer i det vesentlige lagt til grunn.

Neste gang jeg på nært hold opplevde at et kontrollorgan ledet av en dommer, sviktet, var da jeg sammen med h.r.dommer Knut Blom og h.r.advokat Johan Hjort ble medlem av den offentlige granskingskommisjon som skulle undersøke forholdene ved Reitgjerdet psykiatriske sykehus. Resultatet ble sterk kritikk, se «Rapport om forholdene ved Reitgjerdet sykehus» (1980).

Kritikken gjaldt bl.a. den ofte ulovlige behandling av pasientene, og endel av ansvaret falt på kontrollorganet med en lagdommer som leder.

Det fremgår av granskingsrapporten at både kontrollen med brevsensuren og bruken av tvangsmidler



LUND-KOMMISSJONEN: Den ble en vekker for mange. Men også tidligere har det vært kritisert at rettssikkerheten ikke er sterk nok. Foto: KARINA JENSEN

overfor pasientene var mangelfull, og at kontrollkommissjonen kunne ha gjort noe mer «for å bedre alminnelige trivsels- og behandlingsmessige forhold». Det heter også at kontrollorganet helt hadde «forsømt sin plikt til å foreta uanmeldte besøk» på institusjonen (s. 116).

” Kritikken av forholdene ved Reitgjerdet gjaldt bl.a. den ofte ulovlige behandlingen av pasientene ”

Jeg ble på ny konfrontert med de uheldige juristholdninger, og med enda mer uheldige holdninger hos polititjenestemenn, i forbindelse med den såkalte politivoldssaken i Bergen, da jeg som medlem av det offentlige oppnevnte granskingsutvalget, sammen med h.r. advokat Hans Stenberg-Nilsen, skulle undersøke politivoldens omfang og art i Norge (1981).

Det forelå et særlig omfattende materiale om kritikkverdige forhold i Bergens-politiet. Siden det alt er skrevet så meget om denne saken og dens videre utvikling, nøyer jeg meg med å vise til de seks bøkene og tallrike fagartikler om emnet. Viktig er også dokumentarfilmen «Boomerang» som kom i fjor.

En annen sak som jeg har godt kjennskap til, er Andrawes-saken. Den har jeg skrevet om i min kronikk i

Aftenposten 25. mars i år: «Andrawes-saken – en tragedie for rettssikkerheten.»

Jeg skal ikke gjenta min begrunnelse for at både Høyesteretts kjæremålsutvalg og Justisdepartementet kan kritiseres for behandlingen av denne saken. Så vidt jeg kan se, har ikke noen forsøkt å tilbakevise kritikken.

F.eks. har Justisdepartementet forholdt seg taus til påvisningen av at justisminister Grete Færemo i media ga en helt uriktig begrunnelse for å beslutte Andrawes utlevering til Tyskland. Hun hevdet at Norge var forpliktet til utlevering – en begrunnelse hun trolig også må ha brukt innad i Regjeringen, som på den måten ble ført bak lyset.

En annen sak som i den senere tid har ført til adskillig debatt og kritikk, er bruken av politiarrest («glattcelle»). Så dårlig som cellene har vært utstyrt, har trolig bruken i mange tilfelle vært i strid med konvensjoner om menneskerettigheter som vårt land har tiltrådt. Det er tale om en umenneskelig eller nedverdiggende behandling.

Hovedansvaret har i første rekke falt på Justisdepartementet, men heller ikke forhørsrettsdommere som har hatt kjennskap til at glattcelle i mange tilfelle har vært brukt overfor siktede personer som de har varetektsfengslet, kan fritas for ansvar. Man skulle ha ventet sterke reaksjoner fra det hold, men det har vi sett li-

te til, i kommentar 10. mai i år til Lund-kommisjonens utredning tar Dagbladets politiske medarbeider Gudleiv Forr opp spørsmålet om det er noe galt med dommernes etikk og selvforståelse – og med utdannelsen og den senere trening av juristene.

Skal jeg peke på en grunnleggende svakhet ved den norske juriststand som utøver offentlig myndighet, må det være «systemlojalitet», dvs. en iblant ukritisk akseptering av en innarbeidet praksis eller av etablerte juristholdninger.

Trolig er det en slik lojalitet som forklarer det som professor Hans Petter Graver i sin doktoravhandling (1986) kaller «den juristskapte virkelighet». For å få et rettslig resultat som «systemlojaliteten» tilsier, tilpasses virkeligheten til jussen istedenfor omvendt.

Denne type lojalitet har trolig også nær sammenheng med at vi lever i et lite land hvor andre juristers vedtak som skal overprøves (f.eks.) ved spørsmålet om gjenopptagelse av en straffesak, er venner, bekjente eller studiekamerater av dem hvis vedtak det gjelder.

” Det er lett under tidspress å legge til grunn avgjørelsen av en annen rettsinstans, eller innarbeidet praksis som kan være tvilsom ”

En ofte tung arbeidsbyrde kan også bidra til en saksbehandling som ikke er god og grundig nok. Det er lett under tidspress å legge til grunn avgjørelsen av en annen rettsinstans, eller å følge innarbeidet praksis, selv om den ut fra rettssikkerhetshensyn kan være tvilsom.

Det er et viktig spørsmål hvordan juristene som faggruppe skal kunne utvikle mer selvstendige og kritiske holdninger til et system de selv er en del av. Både organisasjonen KROM og Rettspolitisk Forening, med tidskriftet Kritisk Juss, er utslag av behovet for fagkritikk. Det samme gjelder Forsvarergruppen av 1977, som særlig er opptatt av rettssikkerhetsspørsmål som forsvarerne stilles overfor.

De juridiske fakulteter, som står for utdannelsen av jurister, har naturlig nok et spesielt ansvar for at juristene trenes opp til selvstendighet, ansvarsbevissthet og fagkritiske holdninger. Det er gledelig at man ved det juridiske fakultet i Oslo nå arbeider med å styrke undervisningen på disse områdene, bl.a. gjennom økt vekt på undervisningen i etikk og i kritisk tenkemåte.